

РЕФОРМИСАНА НАСТАВА ОСНОВНЕ И СРЕДЊЕ ШКОЛЕ - ОБРАЗОВАЊЕ НАСТАВНИКА

Петар О. Дмитровић
Педагошки факултет, Бијељина
Светог Саве 24, 76300 Бијељина
Тел. 055 / 202-012 и стан 250-485, Е-mail dmitar@rstel.net

ABSTRACT

DMITROVIĆ, P. O.: REFORMED TEACHING AT ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOLS – EDUCATION OF SCHOOL TEACHERS. *Skup, I: Savremena univerzitetska nastava, Zbornik radova naučno-stručnog skupa, Trebinje, novembar 2003. 51-71, Banja Luka, 2004.* [Teaching Faculty of Bijeljina, 76300 Bijeljina, 24 Svetog Save Street, Tel. +38755 202012 and 250485, E-mail: dmitar@rstel.net]

Accumulated needs for better education have been emphasized in this work. We are required to lifelong learning whilst creating European identity, modern teaching methods as well as educational needs of society. The general law on elementary and secondary education in Bosnia and Herzegovina has been explained by emphasizing general goals of education: pre-elementary, elementary and secondary, paying intention to pupils with special needs. The school obligations, standards, advanced teacher training and their advancement, learning results and legal regulation of education have been pronounced.

Key words: modern education, long life learning, school of future, medium literacy, European Union, General law, pre-elementary and elementary education, pupils with special needs, advanced teacher training, standards, advancement of the teachers, educational fields, grading etc.

САЖЕТАК

У раду се истичу нарасле потребе за квалитетнијим образовањем, што од нас захтијева савремена наставна технологија и образовне потребе друштва, потребе доживотног учења у стварању “европског идентитета”. Образлаже се Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, истичући опште циљеве образовања: предшколског, основношколског и средњошколског, дајући посебан значај ученицима са посебним потребама. Истичу се обавезе школа, стандарди, професионални развој и усавршавање наставника, исходи учења и законско регулисање образовања.

Кључне ријечи: савремено образовање, доживотно учење, школа будућности, медијска писменост, Европска унија, Оквирни закон, предшколско и основношколско образовање, ученици са посебним потребама, усавршавање, стандарди, промовисање наставника, образовне области, оцјењивање итд.

УВОД

Живимо у вријеме развоја науке, технике и наставне технологије, што се рефлектује на све сегменте људског живота уопште. Почетак 21. вијека чини прекретницу у начину коришћења информационе комуникације и образовне технологије. У сфери квалитетнијег васпитања и образовања развила се образовна технологија чији је циљ да поједностави процес стицања знања, да га учини јасним, систематизованим и трајнијим у свакодневном животу.

Ако желимо **узнати нови вијек**, морамо се упознати и предвидјети људску будућност која се разликује од садашњости и на основу тога формулисати будуће нове облике васпитно-образовног процеса и самим тим стварати неке нове моралне норме човјека и његовог понашања. Потребне су нове визије човјека, његовог живота и рада који ће бити понуђен у будућности. Очекивања научника у многим наукама и технологијама су велика и до њих ће доћи веома брзо. Промјене се очекују у свим дјелатностима људског живота.

ЦЈЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ

Наша оријентација у погледу васпитно-образовног система усмјерена је према Европи и развијенијим земљама. Од успјешног остваривања те оријентације зависи и успјех образовања у БиХ. Организација система образовања у многоме зависи и од развоја сваке личности појединачно, оспособљавања за живот, те напретка у научном, друштвеном, привредном и културном дјеловању. Припрема за квалитетан живот зависи од потенцијала и могућности које су јединствене и непоновљиве. Развој тих способности зависи од укупног система васпитања и образовања, посебно у првим разредима основне школе.

Даље васпитање у животу и раду у многоме зависи од развијенијих потенцијала и могућности дјеце током обавезног школовања, а посебно од избора садржаја, метода, квалитета међуљудских односа у процесу васпитања и образовања, као и сарадње родитеља и школе у васпитној заједници, тј. заједничке одговорности за резултате васпитања и образовања. То су захтијеви развијене концепције друштва које учи.

Цјеложивотно учење обухвата различите облике усавршавања развоја личности у свим животним сферама. Учити се може читавог живота, али ићи у школу читавог живота није могуће. Тако, даље учење остварује се у нешколским организацијама, односно тамо гдје живимо и радимо. Уколико је друштво развијеније, оно постаје и друштво које више учи. Друштво као основни циљ васпитања и образовања поставља задовољење личних потреба и потреба друштва, чиме се доприноси квалитетнијем животу уопште.

Садашња образовна структура у БиХ није задовољавајућа. Велике су потребе за преквалификацијама и додатним образовањем, због тога што је дошло и до промјена у привређивању. Тако су главни проблеми у образовању одраслих недовољна:

- (1) финансијска подршка власти,
- (2) брига о образовању младих и особа са тешкоћама у развоју,
- (3) брига за уџбенички материјал за одрасле и
- (4) законска рјешења.

Препоруке је дао UNESCO у Хамбуршкој декларацији о образовању одраслих (1997) и Међународним стандардима класификације образовања (1997), у којима стоји да се:

- интензивирају активности за изградњу новог и свеобухватног система цјеложивотног учења и
- да се повећају улагања у образовање одраслих.

И Међународна организација рада (ILO) упозорава на неизбјежно прихватање концепције образовања током цијелог живота. Тако и Европска заједница сматра да је друштво будућности – друштво које учи, јер је то:

- темељ за остваривање свих других личних и социјалних права,
- дјеца и одрасли имају равноправан третман у погледу учења и
- образовање одраслих је основни елемент економског развоја.

Учење подразумијева усвајање знања, вјештина и техничких достигнућа претходних генерација и њихову примијену у свакодневном животу, која се преносе садржајима појединих наставних предмета, наставним методама које су најадекватније појединим психичким и физичким узрасним могућностима ученика.

Код ученика који су ометени у развоју темпо учења је отежан због успореног когнитивног развоја, недовољно развијеног вербалног фактора, слабије меморије и честе флукуације пажње. Због тога се за сваку категорију ометене дјеце примјењују посебни и специфични наставни поступци и методе рада које су карактеристичне за ту ометеност. Заједничка карактеристика у раду са овим ученицима је крајње конкретност и очигледност, активирање сензомоторних путева за стицање сазнања, савлађивање наставног градива у малим наставним јединицама, вишеструко понављање у разним облицима, практична примјена градива у животу, појачање мотивације за рад путем похвала и сл. Облици учења су различити: имитирањем, покушајем и погрешком, увиђањем и рјешавањем проблема у природним ситуацијама уз примјену различитих дидактичких средстава.

Мотивисаност за образовање одраслих може бити и успостављање система стимулације у предузећима за образовање запослених. Ни једно животно раздобље у развоју човјека не може се остварити у оквиру само једног степена образовања, или унутар појединог подручја учења.

ШКОЛА БУДУЋНОСТИ

Школа будућности разликује се од традиционалне школе првенствено у односу на средину у којој ученици уче и како уче. У таквој школи једини извори знања не могу бити уџбеници, приручници и збирке задатака. Нова школа треба да буде опремљена великим бројем информационалних медија (рачунар, интернет, видео и аудио извори, мултимедијални приступ учењу) који ће омогућити и различиту примјену метода и укупне стратегије подучавања и учења. До изражаја све више долази:

- кооперативно учење,
- организација усмјерених истраживања за лакше учење,
- тимско подучавање,
- трагање за информацијама и њихово стално анализирање,
- примјена информација у свакодневном животу и раду и
- демократски облици учења захтијевају коришћење много више средстава за рад у школи ради: истраживања, стварања, остваривања комуникација, развијања мишљења, ставова и знања.

Велики број основних и средњих школа нема довољно наставних средстава и помагала која су неопходна за извођење васпитно-образовног процеса. Ово је посебно важно за средње стручне школе. Међутим, за све школе треба донијети стандарде опремљености школског простора. Школе треба много више да раде на оспособљавању ученика за самостално образовање, заснованом на истраживачким поступцима.

У оквиру **конверзације** нови медији омогућавају дијалог ученика са колегама, одраслим особама ван своје школе, тражећи савјет, или излажући своје ставове (мишљење, закључке, налазе) о неком истраживачком проблему.

У школи будућности **комуницирање** ће се одвијати у виду формалне презентације, активности кооперативног учења и неформалних дијалога. Покретачи учења биће сами ученици, који трагају за информацијама, умјесто да чекају питање и одговор од наставника. **Излагање чињеница** наставник препушта компјутеру и ученицима. Наставник буди радозналост, поставља одређена питања, подстиче дебату и сврсисходне дискусије о важним наставним темама. У савременој школи стално се оцјењује и процјењује стечено знање (без благовремене повратне информације), извори информација и њихова подобност, ефикасност у трагању за информацијама, квалитет избора итд.

Медијска писменост помаже наставнику да критички оцјењује, процјењује, сагледава разне поруке добијене помоћу медија, тј. њихову истинитост, тачност, усмјереност итд. Телевизију треба прихватити и паметно искористити у васпитно-образовном процесу.

Информациона технологија утиче на суштинску промјену положаја ученика у васпитно-образовном процесу, гдје би ученик био много активнији. Том сопственом активношћу, напором и темпом он може брзо доћи до квалитетних информација, односно до садржаја који га интересују. Тако он реално сагледава своје могућности, а добија и брзу повратну информацију о степену усвојености наставних садржаја. Информациона технологија знатно доприноси индивидуализацији васпитно-образовног процеса, а омогућава сваком ученику да развија своје потенцијалне способности. Она помаже развоју креативности, одговорности за сопствени успјех, мотивације за учење, концентрације и пажње ученика. Она тражи наставника другачијег профила. Информациона технологија није свемоћна и њеном примјеном не могу се ријешити сви проблеми у настави.

Селективно бирани и правилно коришћени мултимедији подстичу социјализацију, демократизацију и хуманизацију личности, али у мјери у којој све то подржава савјестан и стручан наставник. Та средства доприносе бржем сазријевању и осамостаљивању индивидуе. Са педагошког становишта оправдано је тврдити да мултимедији осигуравају виши степен трајности знања, вјештина и навика, јер су емоционални фактори повезани са когнитивним, гносеолошким и праксеолошким факторима, тако да се спознаје дубље учвршћују у свијест повезујући теорију и праксу.

Код **образовања** нагласак је на интерперсоналним односима, критичком тумачењу и креирању активности. Оно може бити реализовано у групама или појединачно, у тзв. адаптивној настави, компјутерској средини за учење уз помоћ мултимедијских уређаја, посебно у оквиру васпитно-образовног процеса.

Адаптивно образовање тежи да прилагоди наставне инструкције карактеристикама ученика (као што су: почетна писменост, образовни циљ, стил, учење и, најчешће, брзина учења), сматрајући да спознаје доводе до појаве да су различитим ученицима потребне различите инструкције. Овдје је предвиђен активни образовни процес. Ученици непрекидно раде мале пројекте, врше неке облике истраживачког рада, покушавају да нешто открију, закључе, ријеше проблем и сл. У раду се користе разним средствима као изворима сазнања, пишу и краће реферате и извјештаје, воде расправу, супротстављају мишљења, аргументацију и своје ставове. Тако они увиђају, откривају, мисле и рјешавају проблемску ситуацију. Ученици се групишу према предзнањима и способностима.

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ШКОЛЕ БУДУЋНОСТИ

Осим редовне наставе “нова школа” тежи организацији специјалистичких курсева ради упознавања ученика са:

- (1) заштитом човјекове околине,
- (2) сексуалним васпитањем,
- (3) припремом за брак и породицу,
- (4) борбом против наркоманије,
- (5) борбом против криминала,
- (6) мултикултурним образовањем,
- (7) начином исхране и чувања здравља,
- (8) радом у појединим секцијама и многим другим активностима.

Све ово се може организовати у свакој школи употребом одређених уџбеника, коришћењем видео и компјутерске технологије, гдје се настава може обављати у мањим групама.

Последњих година **Европска унија** промовише идеју слободне Европе, јер се коначно схватило да сами европски народи могу бити сигурни у свој опстанак. У тим њиховим плановима зацртан је заједнички живот, сарадња без сукоба и државних граница, слободан проток идеја, знања, људи, производа, технологије – што је данас неопходно. Главна основа за све ово је боља и квалитетнија организација система васпитања и образовања. Европска унија тежи да:

- (1) приближи своје народе,
- (2) повећа њихово разумијевање,
- (3) појача њихову сарадњу,
- (4) смањи тензије и сукобе,
- (5) поштује људска права,
- (6) омогући лакше договарање,
- (7) сачува културу и културне обичаје,
- (8) међусобно интегрише људе различитих обичаја и
- (9) демократизује систем образовања.

Због плурализма различитих супротстављених друштвених и педагошких теорија, нови образовни систем треба градити на широком консензусу “шта је добра школа”, при чему систем образовања треба ускладити са резолуцијом о европским димензијама образовања на заједничком европском наслеђу, политичким, културним и моралним вриједностима, толеранцији, али и солидарности.

Професор Мирчета Даниловић, из Института за педагошка истраживања у Београду, сагледавајући дуже вријеме циљеве европског образовања - која ће створити “новог човјека Европе”, који ће имати “европски идентитет” - испуњавањем васпитања и образовања у оквиру европских чланица, истиче:

- “1. Европеизацију васпитно-образовних система земаља чланица, тј. њихово усвајање у “Европске димензије образовања”;
2. Демократизацију система васпитања и образовања;
3. Развијање свијести, нужности и потреба стварања “европског идентитета” код сваког грађанина Европске заједнице;
4. Усвајање демократских хуманистичких вриједности;
5. Поштивање демократских закона, правних норми, људских права и обавеза и учешће у животу и раду у демократском друштву;
6. Развијање и реализацију мултинационалног, мултикултуралног система васпитања и образовања;
7. Оспособљавање ученика у чувању њиховог културног наслеђа, традиција и обичаја;
8. Припремање ученика за живот у измјењеним условима у Европи, тј. европској заједници народа;
9. Његовање критичког духа и самосталног размишљања;
10. Развијање свијести о разноврсности култура и начина живота у Европи, тј. њиховом окружењу;
11. Превазилажење стереотипа расизма и формирање сопствених гледишта и мишљења;
12. Упознавање нужних међузависности разних народа и држава и потребе њихове кооперације и усаглашавања” (Даниловић, 2003., стр. 28 и 29)

Европска унија жели својим васпитањем да **образује младе** за:

- (1) демократске односе,
- (2) способност за свестрано друштвено ангажовање,
- (3) поштивање и развијање вриједности система друштва и

(4) његовање критичког односа према друштвеним појавама.

Својим васпитањем она жели да изгради посебне типове грађана, као што су: узорни грађани, слободни грађани, културне особе, моралне особе, добри и одговорни радници, грађани који ће умјети и моћи. Сматрају да **традиционалне** циљеве: марљивост, одговорност, поузданост – треба **хитно замијенити новим**, као што су:

- (1) развијање креативности,
- (2) флексибилност,
- (3) спремност на ризик,
- (4) толерантност,
- (5) комуникативност,
- (6) отпорност на неизвјесност,
- (7) спремност за самостално одлучивање,
- (8) учење, рад, критичност, тачност, објективност, прецизност итд.

У васпитно-образовном систему Европске уније сматрају да су основни (исходи) **циљеве образовања:**

- (1) способност за критичко размишљање,
- (2) комуникативност и отвореност за сарадњу,
- (3) уочавање проблема и доношење одговарајућих одлука,
- (4) одговорност за квалитет онога што се ради и
- (5) информатичка писменост, прихватање и понашање у складу са моралним нормама и вриједностима.

ОКВИРНИ ЗАКОН О ОСНОВНОМ И СРЕДЊЕМ ОБРАЗОВАЊУ У БиХ

УВОД

Министри просвјете у Федерацији и Републици Српској (уз помоћ међународне заједнице) потписали су **Споразум** за разраду и имплементацију Заједничке стратегије за модернизацију образовања у Босни и Херцеговини (Јахорина, 27. јуна 2001). Извјештај су урадила 62 представника из образовања, а поднијели су га Европској комисији (у љето 2002. године). Рок за даљи рад је продужен и формирана је комисија од 28 номинованих кључних актера. Комисија је израдила “Зелени папир”, који је презентован 13. маја 2003. године у Хотелу “Сарај” у Сарајеву. Након датих примједби комисија је 23. новембра 2003. године на Јахорини презентовала **Бијели папир** као Заједничку стратегију за модернизацију основног и општег средњег образовања у Босни и Херцеговини (документ израдили представници образовања у Босни и Херцеговини уз помоћ ЕЦ-ТАЕП (техничка помоћ реформи образовања) програма, који је финансирала Европска унија). Тај документ је договорена политика и стратегија, политички је, технички и организационо изводљив (у складу са датим препорукама), а представља основне принципе договорене између ентитета и кантона, које ће пратити законодавство. Његова снага је у томе што су се о њему договориле и израдиле га домаћи стручњаци (према енглеском систему образовања).

Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини усвојила је Парламентарна скупштина БиХ на сједници Представничког дома 27. јуна и Дома народа 30. јуна 2003. године („Службени гласник БиХ“ бр.18/03 од 1. јула 2003. године). Ентитетима је остављен рок да најкасније за шест мјесеци донесу своје Законе о основном и средњем образовању. Закон о основној школи и закон о средњој школи у Републици Српској ступио је на снагу 29. априла 2004. године („Службени гласник Републике Српске“ бр.38/04).

У односу на досадашње законе из 1993. године¹, Оквирни Закон доноси велики број измјена, тежећи да се наше образовање почне уклапати у образовање Европске уније. Наши програми се разликују од програма у развијенијим земљама, и то по: (1) општим карактеристикама, (2) структури школског програма, (3) начинима израде програма и (4) процедурама за имплементацију. У досадашњим НПП нагласак је на ономе шта се предаје, а не на ономе шта се учи. Дакле, ту је ријеч о тзв. експлицитном или декларативном курикулуму, што је једно доста статично гледање на то шта би школски програм требало да представља, кад је ријеч о:

- (1) процесу стварања програма,
- (2) различитим карактеристикама амбијента за учење, тако да се у великој мјери одређује шта се стварно учи (тзв. скривени курикулум),
- (3) учешће школе и наставника у дефинисању школских програма и
- (4) праћења процеса усвајања школских програма.

ОСНОВНИ САДРЖАЈИ ОКВИРНОГ ЗАКОНА О ОСНОВНОМ И СРЕДЊЕМ ОБРАЗОВАЊУ

У Оквирном закону о основном и средњем образовању у БиХ истиче се да су образовне установе регистроване за пружање услуга у области предшколског, основног и средњег образовања обавезне да обезбједе образовање под једнаким условима за све ученике на територији БиХ. Општи циљеви образовања произилазе из општеприхваћених, универзалних вриједности демократског друштва, те властитих вриједносних система, заснованих на специфичностима националне, историјске, културне и вјерске традиције народа и националних мањина у БиХ.

У **опште циљеве образовања** (у члану 3. Оквирног закона о основном и средњем образовању у БиХ), који произилазе из општеприхваћених универзалних вриједности демократског друштва, те властитих вриједносних система заснованих на специфичностима народа, убрајају се:

- а) омогућавање приступа знању као основи за разумијевање себе, другог и свијета у коме се живи;
- б) обезбјеђивање оптималног развоја за свако лице, укључујући и она са посебним потребама, у складу са њиховим узрастом, могућностима, менталним и физичким способностима;
- в) промоција поштивања људских права и основних слобода и припрема сваког лица за живот у друштву које поштује принципе демократије и владавине закона;
- г) развијање свијести о припадности држави Босни и Херцеговини, властитом културном идентитету, језику и традицији, на начин примјерен цивилизацијским тековинама, упознајући и уважавајући друге и другачије, поштујући различитост и његујући међусобно разумијевање, толеранцију и солидарност међу свим људима, народима и заједницама у Босни и Херцеговини и у свијету;
- д) обезбјеђење једнаких могућности за образовање и могућности избора на свим нивоима образовања, без обзира на пол, расу, националну припадност, социјално и културно поријекло и статус, породични статус, вјероисповијест, психофизичке и друге личне особине;
- ђ) постизање квалитетног образовања за грађане;

---

¹ Закон о основној школи и Закон о средњој школи у РС, објављени су у “Службени гласник Републике Српске” бр. 4/93.

- е) постизање стандарда знања који се могу поредити на међународном, односно европском нивоу, који обезбјеђују укључивање и наставак школовања у европском образовном систему;
- ж) подстицање цјеложивотног учења;
- з) промоција економског развоја;
- и) укључивање у процес европских интеграција.

Образовање треба да се одвија према утврђеним **стандардима**, те да обезбједи ученику да на најбољи начин развије своје урођене и потенцијалне умне, физичке и моралне способности на свим нивоима.

Језици конститутивних народа БиХ употребљавају се у свим школама, а ученици ће изучавати писма која су у службеној употреби у БиХ. Школа је дужна унапређивати и штитити вјерске слободе, толеранцију и културни дијалог.

Имајући у виду различитост убјеђења и вјеровања, ученици ће похађати часове вјеронауке (као изборног предмета) само ако су дати у складу са њиховим убјеђењима или убјеђењима њихових родитеља. Ученици који не желе похађати вјеронауку неће ни на који начин бити доведени у неповољан положај у односу на друге ученике. Овај предмет бирају родитељи и ученици у другом разреду основне школе, а након позитивног избора предмет постаје обавезан током основног школовања.

У **наставним активностима** у школи не могу се употребљавати дидактички и други материјали, нити наставници могу давати изјаве које би се оправдано могле сматрати увредљивим за језик, културу и религију ученика који припадају било којој националној, етничкој групи или религији. Контролни органи врше надгледање кршења наведених принципа.

Упис у школу врши се на уписном подручју. Ученици након завршеног основног образовања имају право да конкуришу за пријем у било коју школу на територији БиХ, а упис се заснива на једнаком такмичењу. Школе су дужне да обезбједи помоћ родитељима и ученицима у погледу обезбјеђивања неопходних услова за остваривање ових права, нарочито ако је ријеч о избјеглицама или расељеним лицима. Свједочанства и дипломе имају једнак статус на цијелој територији БиХ.

Предшколско образовање организује се као брига друштва за побољшање квалитета живљења и развоја дјете у раном дјетињству, што је саставни дио образовног система, а регулише се законом ентитета.

Предшколско образовање је значајан интегрални дио образовања. Ово је признато у завршном документу Конференције посвећене “Образовању за све”, одржане у Дакару (2000). У документу се захтјева да се:

- (1) обједини надлежност за дјелатност предшколског васпитања и образовања у министарствима,
- (2) трансформишу постојеће предшколске установе у складу са потребама средине и могућностима установа,
- (3) побољша квалитет програма и услуга и
- (4) повећа број дјете у предшколским установама.

На Конференцији је јасно заузет став признавања потребе укључења дјете са посебним потребама, стављен је већи нагласак на резултате учења и квалитет образовања, као и на окружење учења које значајно утиче на образовне резултате.

Основно образовање темељ је система васпитања и образовања и обавезно је за сву дјецу. Оно је општеобразовног карактера за свако даље школовање, за ваншколско и свако друго образовање, као и за доживотно учење. Основна сврха је омогућити сваком ученику стицање знања, развијање способности, умијећа, ставова и навика потребних за живот и рад. Школа је дужна осигурати континуирани развој ученика као духовног, тјелесног, моралног, интелектуалног и друштвеног бића с личним потребама, интересима и способностима. Оно

почиње у календарској години у којој дијете до 1. априла навршава шест година живота и траје без прекида током периода који не може бити краћи од осам година, што ће Министарство образовања регулисати најкасније до јуна 2004. године, када треба створити све потребне услове за отпочињање деветогодишњег образовања. Бесплатно основно образовање организује се за сву дјецу.² Надлежне власти предузимају све мјере како би ученицима били обезбијеђени услови за слободан приступ и учешће у образовању, нарочито у погледу приступа бесплатним уџбеницима, приручницима и другом дидактичком материјалу (члан 18. Оквирног закона), а све се то остварује на основу наставних планова и програма које доноси Министарство.

Средњошколско образовање је свима доступно у складу са постигнутим успјехом у основном образовању, личним интересима и способностима. Неопходно је створити једнаке могућности приступа средњем образовању. Сврха је развити компетенције, оспособљеност за преузимање одговорности у личном стицању знања, развоју индивидуалности и флексибилности у промјени занимања, те успостављање равнотеже између захтјева система у којем живи и личних могућности, интереса и потреба. У јавним установама школовање је бесплатно. Матура се треба ускладити са захтјевима појединих факултета, и то тако да ученик бира онај модул на матури који му омогућава упис на одређени факултет или скупину сродних факултета.

Млади са **посебним образовним потребама** стичу образовање у редовним школама према програмима прилагођеним њиховим потребама (израдиће се за сваког ученика, уз обавезно одређивање дефектолошког и логопедског статуса, чл. 19). Дјеца са озбиљним сметњама и потешкоћама у развоју могу се дјелимично или у цјелини образовати у специјалним образовним установама, у случају када је немогуће пружити образовање у редовним школама, што ће се ближе одредити прописима ентитета.

По Декларацији “Образовање за све” (Тајланд, 1990) дјеца са посебним потребама се образују под једнаким условима и без дискриминације. Декларација из Саламанке (Шпанија, 1994) осигурава права на образовање дјеце, младих и одраслих с посебним потребама као приоритетне потребе.

Лица са рехабилитационим потребама имају право на индивидуализоване приступе, прилагођене или посебне програме поучавања. То су уједно захтјеви оспособљавања учитеља за рад са овим лицима. Преовладало је мишљење о потреби потпуне и безусловне интеграције³ дјеце са рехабилитационим потребама за укључење у систем редовног школовања. За ученике са различитим тешкоћама у развоју потребно је:

- васпитање и образовање остварити у склопу јединственог система,
- ускладити прописе у различитим дјелатностима,
- омогућити стицање знања и другим начинима, осим похађања школе и
- осигурати помоћ волонтера у раду са дјецом с тешкоћама у развоју.

Циљ је да се сваком дјетету пружи шанса да буде образовано сходно својим могућностима, а то је и најважнија порука која долази из Декларације “Образовање за све.”

Даровити (талентовани, обдарени и креативни) одувijek су били носиоци цивилизацијског напретка. Откривање даровитих мора започети у раном предшколском добу. Због тога је неопходна правна регулатива о подршци даровитим. Основне и средње школе треба непрекидно да прате развој појединаца ради идентификације даровитих, те да сарађују са свим вањским субјектима укљученим у рад са даровитим.

Даровити су са изузетно развијеним специјалним способностима (као што су музичке, ликовне, драмске). Способности су многостране, различите, разноврсне и повезане са

---

² Дијете је, у смислу овог закона, свако лице до навршене осамнаесте године живота.

³ Интеграција (лат. *integratio*) означава обнављање, допуњавање нечим што је битно. Интегрисати значи допунити нешто цјелини, као њен битни дио. То је заједничко похађање школе дјеце разних раса, укидања расне сегрегације, тј. одвојеног школовања дјеце посебних потреба.

цјелокупном личношћу. У откривању овакве дјецe неопходно је: праћење, анализирање дјелатности, што чине наставници и вршњаци, а тестови треба да обухвате интелектуална и креативна испољавања, као и праћење црта личности. Даровити ученик у школи захтијева посебан начин рада. За њих је потребна додатна настава. Даровитост је повезана са натпросјечном интелигенцијом и кративношћу. Ако се даровитост испољава само на једном подручју, онда се та појава назива талентом.⁴

Надареност је посебан склоп особина на основу којих је појединац у једном или више подручја људске дјелатности способан трајно постизати изузетан, натпросјечан резултат. Она је резултат повољних комбинованих наслједних особина, дјеловања средине, активности појединца која се јавља у јединственој цјелини. Надарени постижу изузетне резултате.

Ради стицања нових знања, **усавршавања и професионалног усавршавања**, наставни кадар, педагози, психолози, дефектолози, логопеди и директори школа обухваћени су обавезним програмима обуке, усавршавања и провјере (члан 21. Оквирног закона), а те програме утврдиће ентитети. Основни програми били би: (1) планирање наставе, (2) коришћење модерних наставних технологија, (3) рад са дјецом с посебним потребама, (4) оспособљавање директора основних школа (експертиза) по искуству Центра за развој наставника у Тузли (други циклус Програма сарадње са Финском).

Наставници су главна снага сваке реформе образовања. Све зависи од њихових способности и спремности да примјене нове поступке и преузму нове одговорности. Али, ниска примања наставника представљају главну сметњу реформи. Ефекти промјена могу се видјети тек након неколико година. Посебно су изражени захтјеви за промјену наставних планова и програма, те укључивање различитих интересних група у процесу доношења одлука. Веома је важно одржати основни професионални ниво знања и вјештина, а потребно је и усавршавање наставника. Устав даје гаранцију да образовање треба да буде доступно свим грађанима под истим условима. Основно образовање обавезно је и бесплатно, док сви остали нивои нису обавезни. Националне мањине имају право на образовање на свом матерњем језику на свим нивоима, како је то прописао закон.

Главна снага савремене школе јесу наставници, јер једино они, зависно од њихових способности и спремности могу да примијене нове поступке васпитања и образовања младих и одраслих. Међутим, и школу треба попунити неопходним наставним средствима, тј. савременом наставном технологијом. Промјене у образовању захтјевају координацију на многим пољима. Данас је већина одговорних субјеката сагласна да су:

- (1) потребне корјените промјене у образовању, а посебно у промјени наставних метода, облика и средстава, наставних планова и програма,
- (2) образовни систем је ипак задржан у функционалном стању, упркос великим тешкоћама и оптерећењима и
- (3) стручњаци су задржали свој основни професионални ниво знања и вјештина, што је главни капитал за будуће промјене.

Настава се не може замислити без учешћа наставника, ученика, наставног градива и наставне технологије. Полифакторска дидактичка теорија, у односу на теорију дидактичког четвороугла, сматра да на наставни процес дјелује мноштво фактора: субјективних, објективних, посредних и непосредних.

Наставник има најодговорније мјесто у свим фазама (препаративној, оперативној, верификативној и апликативној) и одлучујуће дјелује на ефикасност и реализацију садржаја. Настава у великој мјери зависи од наставничких квалитета: (1) стручних (општа, стручна и специјална знања), (2) научног подручја, (3) области и садржаја предмета и сродних научних дисциплина, (4) психолошког, (5) педагошког, (6) дидактичког (7) методолошког знања, (8)

---

⁴ Таленат или природан дар сматра се као урођена способност потребна за обављање неких послова, те усавршавање у неком подручју стваралаштва. Таленат посматрамо као посебну способност за обављање једне или више активности у неком подручју.

искуства и способности, (9) веома развијених радних и (10) моралних и људских квалитета. Наставник мора бити оспособљен за успјешно преношење знања и организацију правиланог превентивног васпитног рада. Имајућу на располагању наставну технологију за коришћење у настави, он се све више појављује као водитељ, савјетник, ментор, организатор и координатор у настави. Његов рад постаје све мање процес вођења кроз знање, а све више процес увођења у сазнање. Наставници треба да што више упознају своје ученике, јер се они налазе у центру свих збивања и активности у васпитнообразовном процесу, а посебно њихове:

- сензорне способности,
- моторне (реализација контролисаних перцепција) способности,
- когнитивне (начин примања, интерпретирања и складиштења знања),
- емоционалне (догађај изазван унутрашњом или вањском ситуацијом) и
- психо-социјалне особине (субјективни доживљаји).

У васпитно-образовном процесу наставник у ученику треба да види комплетну личност и да разумије његове образовне, емоционалне и друштвене потребе на основу чега тражи различите начине учења и развијања његовог потенцијала. Наставник код ученика истиче јакe стране (не спомиње слабости, јер их најбоље зна сам ученик) његовог развоја, што је једна од бољих техника у раду са ученицима.

Родитељи су основни васпитачи своје дјеце, што остварују у складу са законом и осталим прописима. Имају право да се старају о образовању своје дјеце и у образовним установама. На тај начин они утичу и на квалитет рада школе. Они на основу својих увјерења и у најбољем интересу бирају врсту образовања за своју дјецу. Родитељи не могу ограничити одређена права дјечи да користе образовање примјерено њиховом узрасту и способностима. Они бирају јавне или приватне школе. Родитељи подлијежу санкцијама уколико не обезбиједу својој дјечи редовно похађање обавезне школе. Они подстичу даље образовање своје дјеце.

Родитељи морају бити партнери у школи, што може бити корисно за породицу, наставнике и друштвену заједницу. Ово треба да је приоритетан задатак наставника да остваре што бољу комуникацију са родитељима када је ријеч о њиховој дјечи као индивидуама. Тако школе могу постати центри за забаву и рекреацију, како ученика – студената, тако и њихових родитеља.

ШКОЛСКИ ПРОГРАМИ И ОБАВЕЗЕ ШКОЛЕ

До данас ни у Европи није створен јединствен школски систем. Националне образовне циљеве уједначавају заједнички циљеви и принципи њихова остваривања, што гарантује подједнаке образовне и васпитне учинке. Разлике у друштвеном и културном контексту условљавају одређене разлике и у структури система образовања. Савремена школа треба да образовањем олакша економски опоравак и стварање демократског друштва. Она се залаже за реализацију школског система, модернизацију и реорганизацију образовања и модернизацију у подршци европској интеграцији.

Школски програми у БиХ разликују се од програма у развијенијим земљама, тако да данас имамо веће разлике у општим карактеристикама и структури школских програма, начинима израде и процедури за имплементацију. Ево и неких примјера.

- 1) Школски програм подразумијева се као просвјетни документ у коме је записано шта се у школи предаје. Најчешће је нагласак на ономе шта се предаје, а не на ономе шта се учи. Значи, ријеч је о експлицитном (јасном) или декларативном курикулуму, који статично гледа шта би школски програм требало да представља: (1) процес стварања, (2) различите карактеристике као и амбијенте за учење, (3) учешће школе и наставника у дефинисању програма и (4) праћење програма и усвајање школских програма.

- 2) Изгледа да је најважније сагледати садржаје који ће се предавати у школи, а мање је важан резултат који се постиже на крају процеса учења.
- 3) На централном нивоу Министарство је дефинисало програме који су детаљно разрађени, као листа садржаја обавезних за све школе.

Овакво доношење програма има низ недостатака.

Наставни садржаји чине посебно одабране, дидактички обликоване и обрађене вриједности из природе, друштва, културе, умјетности, науке, технике, технологије, свакодневног живота и рада, којим се обезбјеђује савремена образованост, цјеловит развој личности и организована припрема за активно стваралаштво, друштвени, лични и породични живот, разоноду, спорт и одмор. Ученици треба да се упознају са историјом свог народа, политиком живота и економијом. Разумијевање култура других народа је изузетно важно за младе, јер они често путују.

Неопходне су и реформе на универзитету - увођење нових садржаја, метода и облика. Реформе морају ићи заједно на свим нивоима.

У школи се подучавају ученици и редовно се прати и врши процјена њиховог образовног напретка, како би се обезбиједило потребно образовање које одговара њиховим потребама и могућностима. Школа развија мотивацију за стицање знања, коју поштује и подржава индивидуалност сваког ученика, као и његов културни и национални идентитет, језик и вјероисповијест, која је безбједна и у којој не постоји било какав облик застрашивања, злостављања, физичког кажњавања, вријеђања, понижавања и деградирања или штете по здравље, укључујући и штету изазвану пушењем или употребом опојних и законом забрањених средстава (члан 34. Оквирног закона).

У школи се не смије вршити дискриминација у приступу дјечи, њиховом учешћу у образовном процесу на основу расе, боје, пола, језика, религије, политичког или другог мишљења, националног или социјалног поријекла, на основу тога што су дјеца са посебним потребама, или по било ком другом основу.

Школа промовише једнаке шансе за све своје ученике, наставнике и остале запослене, уважавајући и промовишући истовремено и право на различитост међу њима. Ради тога надлежне образовне власти и школа утврђују и спроводе властите програме који подржавају и његују различите културе, језике и вјероисповијести својих ученика и запослених.

Школа, родитељи, дјеца и локална средина нарочито промовишу и спроводе програме заједничког и организованог дјеловања и сарадње у борби против злостављања и злоупотребе дјецe и младих, затим спроводе програме борбе против дроге, алкохолизма и других токсикоманија, пушења и малољетничке деликвенције, те свих других појава које угрожавају здравље и живот ученика.

У школи је забрањено дјеловање политичких партија и њихових подмладака. Школа поштује слободу васпитача да изводе наставу на начин који сматрају одговарајућим, при чему школа мора да води рачуна о стандардима и одрживости постојећих и примјени нових облика и метода у наставном процесу.

СТАНДАРДИ У ОБРАЗОВАЊУ И УПРАВЉАЊЕ СИСТЕМОМ У ШКОЛИ

У свим јавним и приватним школама у БиХ успоставиће се и примјењивати заједничко језгро наставних планова и програма. Заједничко језгро састоји се у што је могуће широј заједничкој основи за све предмете, а израдиће га посебно привремено тијело које ће именовати министри образовања ентитета и Дистрикта Брчко, а једног члана именује министар цивилних послова. На њихов приједлог заједничко језгро потписују министри образовања ентитета и Дистрикта. Заједничко језгро наставних планова и програма треба да обезбиједи:

- а) да се у васпитно-образовном процесу развија позитиван однос и осјећај припадности држави БиХ;
- б) гаранцију и безбједност квалитетног образовања за сву дјецу,
- в) обезбиједи досљедност квалитета стандарда образовања у свим школама и на свим нивоима,
- г) обезбиједи задовољавајућу усклађеност наставних планова и програма као и њихову прилагодљивост, у складу са специфичним потребама школа,
- д) обезбиједи примјену наставних планова и програма који одговарају развојним потребама дјете, одређеном узрасту и посебним интересима са акцентом на промоцију здравог начина живота као највећег интереса ученика и родитеља и наставног особља;
- ђ) обезбиједи слободу кретања и једнак приступ образовању и
- е) да гарантује економичност и ефикасност у финансирању и раду школа.

Агенција за наставне планове и програме је независно стручно тијело задужено за имплементацију заједничког језгра наставних планова и програма за све нивое образовања. Она је одговорна за имплементацију, праћење, евалуацију, усавршавање и развој заједничког језгра за наставне програме и планове, у складу са стандардима који су утврђени законом и стандардима у државама обухваћеним европским интеграцијама.

Надлежне власти треба да утврде и остале стандарде и нормативе, који ће обезбиједити ефикасну примјену заједничких језгара наставних планова и програма.

За успостављање стандарда у БиХ успостављена је **Агенција за стандарде и оцјењивање у образовању** (основана 2000), **Агенција за наставне планове и програме**, као и друга стална и привремена тијела.

Свака школа има **Школски одбор**, који је одговоран за утврђивање и спровођење политике школе, генерално руковођење радом школе и ефикасно коришћење кадровских и материјалних ресурса. Састав треба да одражава националну структуру ученика и родитеља, као и локалне заједнице. Вршење дужности је добровољно и без накнаде.

Директора јавне школе именује Школски одбор по процедури ентитетских закона. Одговоран је за руковођење школом и за вођење педагошких активности школе.

Савјет родитеља бирају родитељи ученика, а начин и избор врши се према општим актима школе. Савјет родитеља: (1) промовише интересе школе у заједници на чијем подручју се школа налази, (2) представља ставове родитеља Школском одбору, (3) подстиче ангажман родитеља у раду школе, (4) информише Школски одбор о својим ставовима када оцијени да је то потребно, или по захтјеву Школског одбора, (5) учествује у изради и реализацији одговарајућих пројеката којима се подстиче и унапређује образовни рад у школи и (6) кандидује и бира представнике родитеља у Школском одбору.

Савјет ученика формира се према општим актима школе, а има одређене функције:

- (1) промовише интересе школе у заједници на чијој локацији се школа налази,
- (2) представља ставове ученика школском одбору,
- (3) подстиче ангажман ученика у раду школе и
- (4) информише школски одбор о својим ставовима када оцијени да је то потребно или на основу захтјева школског одбора.

Стручни органи су: наставнички савјет, одјељенски савјет и стручни актив. Њихова овлашћења се ближе одређују у законима ентитета.

ПРОФЕСИОНАЛНИ РАЗВОЈ И УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА

Центар за професионални развој и усавршавање наставника биће формиран у ентитетима и кантонима.

Иницијална обука и стручно усавршавање наставника, као и побољшање организације школе и менаџмента, требало би да се заснивају на:

- (1) стратегији континуираног развоја са одговарајућом организацијском подршком заснованом на препорукама реформе курикулума,
- (2) иницијалном образовању и стручном усавршавању, гдје је неопходно обезбиједити адекватно вријеме и материјална средства и
- (3) на томе да су за квалитетну школу одговорни сви (менаџмент, стручни сарадници, наставници и друго особље у школи, ученици, родитељи, локална заједница и образовне власти).

Неопходно је: (1) анализирати потребе за обуком наставника, стручних сарадника и директора школа, (2) умрежити постојеће локације стручног усавршавања и професионалног напредовања са наставницима који су прошли обуку у модерним методологијама обучавања, инклузивном образовању и образовном менаџменту, (3) формирати групу ментора, (4) припремити програме за наставнике за активније учествовање у дизајнирању програма и планирању наставе, коришћењу модерних наставних материјала и технологија у раду са дјецом са посебним потребама, (5) дизајнирати и имплементирати модел за постојеће директоре основних и средњих школа и (6) организовати предавања и радионице током једногодишњег циклуса обуке.

Професионални развој наставника, стручних сарадника и директора - менаџера школе требало би да се заснива на сљедећим принципима:

- (1) иницијално образовање и обука у усавршавању свих наставника, стручних сарадника и директора - менаџера школа у једнаким условима,
- (2) фокусирати образовање и обуку на оптималан развој сваког појединца, водећи рачуна о усавршавању и развоју образовних институција,
- (3) планирати релевантне садржаје, стратегију, организациону подршку и континуитет у провођењу образовања,
- (4) професионалним образовањем и стручним усавршавањем сваком појединцу учинити доступним резултате најбољих истраживања, најбољу наставну праксу, најбоље учење и руковођење,
- (5) обуку планирају заједно и они који се обучавају и они који је проводе, а изводи се на различитим мјестима и нивоима,
- (6) обезбиједити конкуренцију слободног тржишта за програме обуке, а приоритет дати онима који задовољавају образовне потребе наставника и школе у одређеном временском року,
- (7) за иницијалну и даљу обуку и усавршавање неопходно је обезбиједити адекватно вријеме и материјална средства,
- (8) квалитет обуке процјењиваће се на основу квалитета рада наставника, стручних сарадника, директора - менаџера школе и успјеха ученика и
- (9) за развој квалитетне школе одговорни су менаџмент школе, стручни сарадници, наставници и друго особље у школи, ученици, родитељи, локална заједница и образовне власти свих нивоа.

Жели се постићи стална модернизација знања и јачање професионалне компетенције, а све ради побољшања организације школе, јачања њене аутономије и осигурања квалитета у образовању, што треба да се регулише одређеним стандардима обуке, усавршавањима и провјером оспособљености наставника и директора.

Тежи се **промовисати наставника** који има карактеристике:

- одговарајући степен образовања, педагошко-психолошку и дидактичко-методичку оспособљеност за извођење наставе у одговарајућем подручју,

- способност да идентификује и уважава потребе, индивидуалне разлике и стилове учења,
- способност да креира услове и окружење за активно учење и инклузивно⁵ образовање,
- оспособљеност за евалуацију резултата учења и развоја ученика, те поступака, метода и облика које користи у настави,
- способност водитеља, фасилитатора, дијагностичара, инструктора активне наставе, координатора, креатора нових интерперсоналних односа, градитеља емоционалне климе у одјељењу и
- мотивисаност за стално стручно усавршавање и отвореност на промјене у образовању.

За промовисање **школског менаџмента** потребне су способности:

- (1) расподјела одговорности међу актерима у школи,
- (2) укључивање корисника образовних услуга у доношењу одлука,
- (3) демократске контроле и пословне транспарентности:
  - за програмирање рада школе, планирање развоја,
  - организовање активности у школи,
  - обављање евалуаторске и истраживачке функције,
  - за педагошко-инструктивну функцију и
  - за повезаност и комуникацију школе са окружењем.

Предвиђено је напредовање у звању:

1. ментор,
2. савјетник и
3. виши савјетник.

Развој курикулума није могућ без почетног, оквирног наставног плана и програма. Он треба да садржи исходе учења као свој примарни фокус и представља примјену васпитнообразовне парадигме, а то је оно што би ученици требало да науче, а не оно што би наставници требало да предају.

Ученичко **постигнуће** треба да буде потврђено **школским оцјенама**, али и **екстерним вредновањем** стручних ентитетских и кантоналних институција, Агенције за стандарде и оцјењивање. Уводи се систем формативног оцјењивања (оцјењивање у току процеса учења).

Обавезно основно и опште средње образовање гради се на концепту **европске упоредивости и компатибилности**, која се темељи на принципу:

1. Научне заснованости.
2. Обавезности и неселективног основног образовања.
3. Једнаких образовних могућности за све, без обзира на пол, узраст, етничку, социјалну и вјерску припадност, способности, могућности и ограничења, уважавајући, поштујући и развијајући људска, дјечија и образовна права, обавезе и одговорности. Он је инклузиван и отворен за дјецу и одрасле са посебним образовним и другим потребама.
4. Децентрализације, демократизације и деполитизације. **НПП спуштају се на ниво школе**, а образовне власти то регулишу само једним дијелом. Школа има слободу да доноси одлуке у складу са околностима, својим интересима и могућностима. За те одлуке школа сноси и одговорност. Школа је одговорна за израду школског програма.

---

⁵ Инклузивно образовање тежи пуној равноправности сваког дјетета и обезбјеђивању таквих услова у школи који ће омогућити оптималан развој сваког у складу са његовим могућностима. Пракса инклузије кад се буде дуже примјењивала сама себе ће искључити. То ће бити кад се постигне равноправност укључивања сваког дјетета у образовање, када ће бити сувишно говорити о инклузији.

5. Образовања за потребе партиципације у демократском друштву.
6. Образовања за потребе информатичког, технолошког, глобалног друштва.
7. Образовања као доживотни процес.

У БиХ извршена је транзиција на деветогодишње обавезно основно образовање, у складу са квалитетним искуствима педагошке праксе у Европи.

Сљедећи принципи су развојни стадијуми који треба да се афирмишу у току основног образовања у циклусима 3+3+3, а одговарају:

- раном дјетињству	(разреди 1 - 3)	највише недјељно 23 часа
- средњем дјетињству	(разреди 4 - 6)	највише недјељно 24 часа
- раној младости	(разреди 7 - 9)	највише недјељно 30 часова.

Подјела на циклусе заснива се на узрасним и развојним карактеристикама човјека.

У раном дјетињству дјеца имају жељу да пронађу смисао свог свијета, те да представљају и испољавају своја искуства и разумијевања у језику и разним умјетничким формама. Мала дјеца испољавају велико задовољство и контролу над својим сопственим учењем. Дјеца постижу исходе када им то њихова искуства учења омогуће да током игре и експериментисања посматрају, манипулишу и истражују предмете, материјале, технологију, физичке покрете и друге феномене. Они траже прилику да праве, граде, дизајнирају и цртају било у корисне или креативне сврхе у отвореном или затвореном простору.

Први циклус обухвата: први, други и трећи разред, а остварује се у разредној настави (изузетак је енглески језик у трећем разреду). Тежња је ка развоју основних способности, знања и умијећа. Ослања се на искуства, знања и умијећа која је дијете стекло и изградило у другим контекстима, у условима предшколског живота.

Већина дјеце је способна да изводи основне рационалне операције и умне радње, али како њихов пуни развој у овом периоду започиње, а потпуна структурација, консолидација и интеграција тек предстоје, образовање прије треба да га подстиче и стимулише, него да се на њега ослања.

Школа има право и обавезу да креира први циклус обавезног образовања школским програмом, који износи до 10% од укупног фонда часова по образовној области.

Средње дјетињство карактеристично је због тога што дјеца почињу да гледају на себе као на чланове већих заједница. Заинтересовани су за нагађања о другим временима, мјестима и друштвима. Почињу да разумијевају и цијене различите тачке гледишта, развијају способност размишљања о апстрактнијим терминима, те предузимају активности на дужи временски период. Они све више црпе информације из већег броја књига. Ова способност ће бити ојачана тако што ће их уводити у искуства изван њихове непосредне околине, укључујући и искуства људи других времена, мјеста и култура.

Други циклус обухвата четврти, пети и шести разред. У овај циклус уводе се елементи научних сазнања, чиме се ученици припремају за наредни образовни циклус. Остварује се у процесу разредно-предметне наставе интегрисаних предмета, заснованих на образовним областима.

У другом циклусу школа има право и обавезу да креира школски програм који износи до 20% од укупног фонда часова по образовној области.

Рана младост изражава сврставање у групу пријатеља. Њихови интереси се шире много изван њихових заједница и њихова знатижеља је везана за шира питања. Они развијају интерес за специфична поља знања или настојање за своје властито добро. Учење им помаже да развију шире и свеобухватније разумијевање контекста њихових живота и свијета у којем живе. Подучавања њихов ум чине отворенијим, тако да им то омогућава да увиде специфична, интелектуална, лингвистичка, артистичка и технолошка насљијеђа, и да истраже друге начине размишљања.

Трећи циклус обухвата седми, осми и девети разред, а одговара сазнајним способностима, тако да представља највиши развојни ступањ, тј. формирање способности апстрактног мишљења. То омогућава разумијевање и развијање појмова и појмовних система и овладавање системом основних научних знања. Ученици су способни да овладају обрасцима мишљења, истраживањима и рјешавањима проблема карактеристичним за поједине научне дисциплине, које им омогућавају да разумију и објасне комплексније и апстрактније појмове у природном и друштвеном окружењу. Школа има право и обавезу да креира школски програм који износи до 30% од укупног фонда часова по образовној области.

У касној младости (обично од 1. до 4. разреда гимназије) постоји јачи осјећај сопствених снага, интереса и циљева. Они играју главну улогу у доношењу одлука које утичу на ученика и животе и обликују њихова искуства и учења. Програми учења и подучавања пружају могућност ученицима да демонстрирају висок ниво одговорности у менаџменту широког спектра задатака, као и у менаџменту свог сопственог учења.

За опште средње образовање (гимназију) важе исте пропорције као за трећи циклус, али се не односе на образовне области, него на изборна подручја.

ОБРАЗОВНЕ ОБЛАСТИ

Образовне области успостављају хоризонталну и вертикалну повезаност унутар школског програма, чиме се:

- (1) избјегава непотребно понављање и преклапање наставних садржаја,
- (2) обрађују сродни садржаји из више предмета,
- (3) успостављају се садржинске и друге везе између предмета из исте образовне области,
- (4) омогућава тематско конципирање садржаја,
- (5) упознају се феномени из различитих перспектива,
- (6) прилагођавају сложености градива узрасном развоју ученика,
- (7) омогућава да ученик изграђује систем појмова и
- (8) омогућава да ученици знања и умијећа, која су развијена унутар једних предмета, примијене у контекстима других, као и да схвате њихову међусобну повезаност.

Образовне области допуштају могућност да се наставни садржаји, осим у виду предмета, организују и у веће цјелине. Теме повезују различите садржаје и разнородна знања и садржаје. Теме се образују према дефинисаним циљевима и исходима и представљају основ модела интегрисаног учења. Тематски приступ настави захтијева сарадњу наставника у процесу планирања наставе и обезбјеђује не само изградњу знања, већ и развијање способности и умијења. Школи се препушта избор да наставне садржаје организује и реализује кроз предмете или интегративне теме.

Циљ је оспособити ученика да:

- (1) активно и одговорно учествује у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју;
- (2) успјешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија властиту личност и потенцијале, поштујући друге особе, њихов идентитет, потребе и интерес.

Обавезно основно образовање имало би пет **образовних области**:

1. језик, књижевност и комуникације,
2. друштвене науке,
3. математику, природне науке и технологију,
4. умјетност,
5. физичко и здравствено васпитање.

Наставни предмети били би организовани унутар образовних области.

Наставни план и програм за гимназију, након двије године заједничких основа, организовао би се у 3. и 4. години у изборним подручјима: језичко, друштвено, природно, математичко-информатичко, административно и спортско (за поједина подручја мора бити најмање 15 ученика).

Наставни планови и програми треба да буду **усмјерени на исходе**, тј. на оно што би ученици требало да знају и умију:

- 1) Умјесто образовања усмјереног на програм и наставника, образовање треба организовати на исходе - **усмјерено на ученика** и његово постигнуће.
- 2) Исходи учења морају бити савремени, релевантни и подједнако **доступни свим ученицима**, тако да се односе на знање, способности, вјештине и ставове.
- 3) Израда исхода образовања **најважнији** је посао предстојеће реформе образовања.
- 4) Исходи образовања **дефинишу се за образовне области** и поједине наставне предмете, као и за сваки образовни циклус.
- 5) Добри исходи образовања дефинисаће јасне критеријуме оцјењивања.

Екстерно оцјењивање обавезно би се вршило после завршене основне школе и гимназије, а по могућности и после другог циклуса обавезног образовања. Треба избјећи негативно искуство испитивања увијек истих предмета. Осим математике и матерњег језика, из којих би ученици били испитивани сваке године, друга два предмета би се сваке године мијењала и одређивала пред сам испит.

Након завршетка основне школе ученик ће:

- (1) посједовати основна знања из различитих научних подручја изражених у различитим образовним областима,
- (2) знати универзална људска права и цијенити друштвене вриједности које из њих произилазе,
- (3) стећи способност комуницирања, апстрактног и критичког мишљења,
- (4) овладати широким спектром математичких појмова, вјештина и принципа, које ће моћи да примјени у свакодневном животу,
- (5) стећи јасне представе о значају науке и технологије у савременом друштву,
- (6) овладати елементарном информатичком писменошћу,
- (7) овладати продуктивним и рецептивним језичким вјештинама и бити способан да их користи у различитим комуникативним ситуацијама,
- (8) посједовати способност правилног усменог и писменог изражавања на матерњем језику као претпоставку за укључивање у властиту културну традицију,
- (9) бити упознат са другим културама и цивилизацијама,
- (10) овладати основним знањима два страна језика, од којих је један енглески,
- (11) овладати основним знањима из опште и националне историје,
- (12) развити способност и вјештину доживљавања и изражавања на подручју музике, ликовног израза, плеса, драме и других врста умјетности у складу са властитим афинитетима и
- (13) у спортским играма развити моторичке способности, схватити одговорност за властито здравље, усвојити здрав начин живота и изградити правилан однос и одговорност према здравој животној средини.

Исходи средњег образовања су знатно измијењени, тако да ће ученик након завршеног средњег образовања:

1. бити способан да ефикасно комуницира на матерњем језику и бар на једном страном језику,
2. посједовати математичку писменост,
3. бити способан да уочава, анализира и рјешава проблеме,

4. бити способан да поставља реалне и остварљиве циљеве и да плански и одговорно ради на њиховој реализацији,
5. бити способан да учествује у тимском раду,
6. бити информатички писмен и способан да информационе технологије користи на сврсисходан, ефикасан и одговоран начин,
7. посједовати систем основног знања о природном и друштвеном окружењу у свом мјесту,
8. познавати своје способности и особине, поштовати себе и бити способан да управља сопственим животом и развојем,
9. посједовати личну аутономију и интегритет итд.

ВРЕДНОВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА, КВАЛИТЕТ И ЗАКОНСКО РЕГУЛИСАЊЕ

Оцјењивање је једна од суштинских компоненти образовног процеса, која у значајној мјери одређује његов квалитет. Бројни су проблеми у погледу објективности, валидности и поузданости оцјене, што захтијева увођење стандарда у оцјењивању, већом редовношћу, као и употребом различитих форми и екстерних тестова.

Тежи се увођењу **стандарда у оцјењивању**, везаних за објективност, вјеродостојност и поузданост оцјене, при чему се тежи редовнијем вредновању, увођењу вањских испита, коришћењу различитих метода вредовања итд.

Објективност испитивања ученичких постигнућа треба бити потврђена школском оцјеном, али и екстерним вредновањем стручних институција Агенције. Оцјена треба да је у функцији напредовања, како би се направио план наредних активности.

Треба тежити да скоро сви ученици успјешно овладају оним што се предаје. Због овога и зато што је основно образовање дио базичног образовања, и што је обавезно, треба побољшати услове у којима се изводи настава, како би се побољшао квалитет процеса учења, као и то да цјелогодишње оцјењивање постане формативно, тј. да оно континуирано даје информације о свим потешкоћама с којима се дијете суочава током свог учења.

Често се испитују способности ученика да вјерно репродукују садржаје неколико посљедних лекција. Усмено испитивање, иако има добре стране, има и недостатака – посебно кад се своди на репродукцију садржаја лекција или уџбеничких текстова. Зато треба користити савремене методе оцјењивања, за које процијени да су најпогодније, с обзиром на карактер исхода, особине ученика, школски програм, услове у којима се реализује настава. Различити исходи захтијевају и различите методе. На примјер, развијање способности за тимски рад не можемо остварити само предавањима.

Неопходно је развијати и самоевалуацију сопственог знања ученика. Није смисао само да се ученици сами оцијене, него и да им се пружи могућност да могу развијати способност самоевалуације, тј. да се оспособе да самостално прате и оцјењују квалитет свог рада. Ако то ученик није развио, биће увијек зависан од других. То је један од начина да се остваре дугорочни циљеви образовања, тј. да ученици непрекидно раде на сопственом развоју у оквиру образовања.

Квалитет исхода учења треба да је загарантован. Квалитет наставног особља, наставног програма, квалитет околине у којој се изводи учење и квалитет процеса учења су, у ствари суштински допринос квалитету ученичких постигнућа. То подразумева:

- (1) усвајање основних знања, вјештина, компетенција и вриједности,
- (2) способност ученика да користе ова постигнућа у наставку свог образовања, али и у животу изван школе и
- (3) да су усвојена знања, вјештине, компетенције и вриједности релевантни за социокултурни контекст у коме ученици живе.

Значи, умјесто постојећег система оцјењивања, који стимулише краткотрајно механичко меморисање, потребно је увести систем формативног оцјењивања (оцјењивање у току процеса учења), као и систем процјене базичних постигнућа.

Знања треба повезивати са интердисциплинарним постигнућима.

Израда стандарда и процедура за акредитацију, сертификацију и лиценцирање предвиђена је: (1) за основне школе у 2004. години, (2) за средње школе до 2005. године. Радна група биће састављена од представника OEBS–а и UNICEF–а.

Аналізу обуке наставника извршиће међународни експерти и локални експерти у 2004. години. Евидентираће се наставници који су прошли обуку о модерним методологијама подучавања, инклузивном образовању и образовном менаџменту.

Посебно ће се извршити припрема за активније учешће у програмима и планирању наставе, у коришћењу модерних наставних технологија, и у раду са дјецом с посебним потребама (најкасније у 2005. години).

За **директоре** основних и средњих школа ће се организовати имплементација (2004. године), гдје ће се користити искуства из Центра за развој наставника у Тузли (други циклус програма сарадње Финске и БиХ у сектору образовања), као експерименталном центру.

Препоруком генералног секретара Вијећа Европе разрађене су будуће активности на плану образовања. Оне треба да обезбиједје:

- (1) образовање младих људи,
- (2) припрему за живот у демократском друштву,
- (3) припрему за посао,
- (4) припрему за културни живот, како би млади људи знали да пронађу изворе за наградњу личности и да буду укључени у духовно, културно и историјско наслијеђе, као и припрему за живот у мултикултурном друштву.

Препоруке се заснивају на правима свих и свакога, на индивидуалном развоју образовања укључујући могућности, интересе и потребе. Та су права потврђена и усвојена међународним конвенцијама: (1) Општом декларацијом о људским правима (1948), (2) Декларацијом о правима дјетета (1958), (3) Декларацијом о укидању свих облика несношљивости и дискриминације на темељу вјероисповијести или увјерења (1981), (4) Међународним пактом о привредним, социјалним и културним правима (1966) и (5) UNESCO–вом Конвенцијом против дискриминације у образовању (1960).

Приоритети би били у спровођењу следећих мјера:

- (1) подизање нивоа квалитета васпитно-образовног процеса,
- (2) растерећење наставних планова и програма,
- (3) успостављање Савјета родитеља у школама,
- (4) успостављање Савјета ученика у школама,
- (5) израда програма основношколског образовања одраслих,
- (6) израда наставних програма за стручно средње образовање,
- (7) опремање средње стручне школе,
- (8) опремање основне и средње школе рачунарима,
- (9) организовање информатичке обуке за наставнике,
- (10) одређивање критеријума за мреже основних школа и
- (11) припремање и усвојање мреже средњих школа.

Стицање знања један је од главних циљева цјелокупног образовања, јер је знање темељ за развијање способности. Пред ученике треба поставити конкретне, провокативне, занимљиве, али и озбиљне задатке. Ученицима треба омогућити да јасно сагледају у ком и каквом контексту могу да искористе и развију вјештине, које функционализују знања. Вриједности и ставови развијају се у цјелини искуства у одређеном контексту институционалног образовања, а не директним инструкцијама. Начин презентовања и обраде новог наставног садржаја, методе наставног, образовног и васпитног рада, разноврсност

наставних облика, активно учешће ученика у том процесу, врсте активности и степен ангажовања ученика, неопходни су предуслови за успјех школског програма.

РЕЗИМЕ

Основно образовање и припрема за живот и рад у будућности умногоме ће зависити од избора садржаја, метода, квалитета међуљудских односа у процесу васпитања и образовања, као и сарадње родитеља, школе и васпитне заједнице у цјелини, што може одлучујуће да дјелује на будућност личности и њено перманентно цјеложивотно образовање. Многе чињенице моћи ће се сазнати путем средстава мас-медија, у чему ће имати предност компјутери и њихово укључење на интернет, али и оспособљавање наставника и ученика за њихово коришћење.

Због плурализма различитих супротстављених друштвених и педагошких теорија, нови образовни систем треба градити на широком консензусу “шта је добра школа”, при чему систем образовања треба ускладити са резолуцијом о европским димензијама образовања на заједничком европском наслеђу, политичким, културним и моралним вриједностима, толеранцији, али и солидарности.

Нови Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини поклања посебну пажњу стручном оспособљавању и праћењу перманентног усавршавања наставника, због сталног развоја науке и технологије.

ЛИТЕРАТУРА

1. Др Мирчета Даниловић и др Слободан Попов (2003): Технологија информатика образовање 2, Институт за педагошка истраживања и Центар за развој и примену науке, технологије и информатике, Београд.
  2. Др Петар О. Дмитровић (2001): Едукација младих у спречавању деструктивног понашања личности, Агенција “Educatio” за васпитни рад са младим и одраслим, Бијељина.
  3. Др Петар О. Дмитровић (2002): Ученици са тешкоћама у учењу и понашању, Учитељски факултет у Бијељини, Бијељина.
  4. Др Петар О. Дмитровић (2002): Основи педагогије у светлу промена, Педагошки факултет у Бијељини, Бијељина.
  5. Др Петар О. Дмитровић (2003): Методичка питања и систем васпитања, Педагошки факултет у Бијељини, Бијељина.
  6. Др Петар О. Дмитровић (2004): Усавршавање наставника у условима савремених промјена, књига прва, Педагошки факултет у Бијељини
  7. Оквирни закон о основном и средњем образовању у БиХ (27. и 30. јуни 2003).
  8. Закон о основном и средњем образовању у РС из 1993. године.
- TEPD – Teacher education and professional development (2003): Инклузија у школству Босне и Херцеговине, Зборник радова, Одсјек за педагогију Филозофског факултета у Сарајеву, Сарајево